

DRAMSKI TEKSTOVI ANTUNA BRATOSALJIĆA SASINA I HRVATSKA DRAMSKA TRADICIJA PRIJE MARINA DRŽIĆA

DIVNA MRDEŽA ANTONINA
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 886.2.09:929 (SASIN)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1994-03-30
Received

Analiza triju sačuvanih Sasinovih dramskih tekstova "Malahne komedije od pira", "Filide" i "Flore" pokazuje da je riječ o tekstovima obilježenim domaćom književnom tradicijom, osobito dramskim prethodnicima koji su se okušali u pastoralnom žanru. Ovaj je rad prvi dio opsežne studije o odnosu Sasina prema dramskoj tradiciji. Prije Sasina stvaraju Džore Držić, M. Vetranović i N. Nalješković, Marin Držić. Relacije Marin Držić - Sasin predmet su zasebne studije. Preuzimajući neke petrarkističke stilske topose, Sasin na temelju sličnog leksičkog inventara, komponira cjeline prema ponešto drugačijim zakonitostima, unatoč površnoj sličnosti koju im daje petrarkistička tradicija. Sasin fragmentarno preuzimlje neke motive i postupke: on ima selektivan odnos prema književnoj tradiciji, razvija vlastiti književni svijet na temelju preuzetog literarnog impulsa. Uspostavljanje takvih relacija s književnom tradicijom nije samo Sasinova individualna stilska osobina, već je zapravo riječ o obilježju vremena; kad se gaji izrazito eksplicitan i afirmativan odnos prema tradiciji.

Antuna Bratosaljića Sasina književna historiografija prema vremenu i mjestu djelovanja obično svrstava u tzv. stonski književni krug, u koji se još ubrajaju Maroje Mažibradić Šuljaga, Marko Baseljević, Savko Bobaljević i Miho Bunić (11, str. 329-330).

Ravnajući se prema biografijama većine starih pisaca, u vrijeme kad se pojavio u Stonu, Sasin je iza sebe vjerojatno već imao mladalačke radove u koje (od sačuvanih) književni povjesničari ubrajaju pokladne pjesme i "Robinjicu". Djela koja su predmet razmatranja ovoga rada - farsa "Malahna komedija od pira", dvije pastoralne "Filide" i "Flora" - nastala su najvjerojatnije za vrijeme boravka u Stonu. Za "Malahnu komediju" to je posve sigurno jer je izrijekom lokalno određena, zbiva se na stonskim vratima. I bez lokalne odrednice teksta koja nas upućuje i na okvirni period nastanka tog djela, donju vremensku granicu možemo pobliže odrediti s obzirom na vrijeme izvođenja Držićeve pastorale "Venere i Adon", koja je prvi put izvedena 1551. (8, str. 12-13). To je Držićevo djelo imalo udjela u Sasinovoj nakani da napiše "Malahnu komediju...", farsu

slične tematike. Za vrijeme boravka u Stonu nastale su i "Filide" i "Flora". Potonja je, po svoj prilici, nastala nakon "Filide", što se da zaključiti prema nekim književnim postupcima kao i scenskim obilježjima koja upućuju na razvijeniju dramsku formu.

Drama na našem tlu do Sasina imala je bogatu tradiciju - od srednjovjekovnih crkvenih prikazanja preko prvih početaka svjetovne drame ("Radmila i Ljubmira" Džore Držića) do Vetranovićeve "Istorije od Dijane" i dva pastirska prizora; potom se javlja Lucić sa svojom "Robinjom", Nalješković sa sedam komedija od kojih su četiri s pastoralnom tematikom, a tri su "komedije" svjetovnog sadržaja; nakon Nalješkovića javlja se Marin Držić koji je najviše djelovao na Sasina, i to s nekoliko dramskih djela. Međutim, ispitivanje mnogih tematskih i stilskih sličnosti između nekih Držićevih i Sasinovih tekstova čini zasebnu studiju koju zbog njene opsežnosti ne možemo uključiti u ovaj članak ograničena opsega.

Proučavanje eventualnih poticaja što su ga na Sasinovo djelo ostavili njegovi dramski prethodnici počeo ćemo kronološkim slijedom.

Ekloga "Radmio i Ljubmir" Džore Držića zasniva se na dijalogu između zaljubljenog pastira Radmila i njegova razumnog prijatelja koji ga pokušava odvratiti od nerazumne nakane da slijedi svoju ljubav. Prvo što nam upada u oči jesu ista imena protagonista Džorine ekloge i Sasinove "Filide", a i u "Flori" se jedan pastir naziva Radoje. Međutim, tu se ne radi o izravnom preuzimanju imena, već o inventaru dramskih likova zajedničkom za sve naše ekloge, počevši od Džore Držića pa sve do Gundulića (23, str. 139-144). O toj problematici govori i F. Švelec: "Jesu li imena Radmio i Ljubmir kalkovi talijanskih Carina i Aminta ili su živjela u narodu teško je danas reći. U obliku Radmilo i Ljubmir ta imena živa su i danas. No za naše razmatranje mnogo je važnije da će ta imena odnosno lica Radmio i Ljubmir u društvu Radata, Vučete, Ljubenka, Miljenka, Pribata i drugih naći mjesto i u Nalješkovićevim, Držićevim i Sasinovim dramskim komadima, a neka od njih prijeći će kasnije i u Gundulićevu "Dubravku" (24, str. 40).

Pored zajedničkih imena, hrvatskoj eklogi (i ne samo hrvatskoj već eklogi od Teokrita i Vergilija pa nadalje) zajednički je i motiv zaljubljenog pastira koji traga za vilom.¹ Uz zaljubljenog pastira, kako smo već spomenuli, obvezatan je i jedan razuman savjetnik - obično mladi pastir prijatelj. Pored ta dva lika koji čine okosnicu dramske radnje, domaća pastorala, u nekim slučajevima, dobiva i jedan

¹ O hrvatskoj pastoralni pisali su mnogi književni povjesničari; od novijih možemo spomenuti F. Švelca, R. Bogišića, M. Franičevića, N. Kolumbića, S. P. Novaka i druge.

sloj likova sasvim drugačijeg profila. To su seljaci, "vlašići" koji čine protutežu "povilinjenim" pastirima i bajkovitom svijetu vila. Uvođenjem rustikalnog svijeta u arkadijski krajolik i njihovom konfrontacijom dobiva se komična nota u djelu, te tom novom komponentom ekloška vrsta dobiva obilježja pastoralne komedije.²

Pored dvije navedene značajke, jedan od važnijih toposa ekloge jest i mjesto zbivanja - idealan arkadijski krajolik, s jezercima, sjenovitim mjestima u šumi koja služe za odmor i zaklon od sunca vilama i pastirima. U Džorinoj eklogi sadržano je sve što smo prethodno spomenuli, a što je prema uvriježenim zakonitostima renesansne poetike takva književna vrsta trebala posjedovati. Njegovo djelo čini iznimku time što vilu ne dovodi na scenu, prisutna je samo kao evokacija, kao predmet ljubavnih htijenja zaljubljenog Radmila.³

Isti motiv, ali uveden samo kao dio razgranatije fabule, prisutan je u Sasinovoj "Filidi": zaljubljeni Ljubmir traga za svojom "gospojom", od tog nauma odvrtaču ga vjerni prijatelj i zabrinuta rodbina. I u "Flori" se ocrta taj motiv iako ponešto modificiran; ovdje su dvojica prijatelja zaljubljena u dvije vile koje im na koncu uzvrtaču ljubav. Međutim, kako smo već napomenuli kad je bila riječ o istom inventaru imena, sličnost motiva ne upućuje na obvezatno Sasinovo naslanjanje na Džoru Držića, jer podjednak motiv veže sve dramske vrste pastoralnog tipa.

Jedna druga crta sličnosti ukazuje nam da je Sasin dobro poznao Džorinu eklogu: to su elementi podudarnosti u opisu susreta vile koji iznose pastiri obojice autora, Džorin Radmio i Sasinov Ljubmir. Džorin pastir opisuje susret ovim riječima:

Radmio:
 Jer sebi protiva vidih pri studencu
 gdi vila počiva pod vrhom u vencu
 kraj bistra jezera, sladega od meda
 smirno t' se nazira i gizde razgleda.
 Kakva je uresa i rusijeh još vlasa,
 ke rukom rastresa niz bil vrat do pasa!
 Tuj sunce gorušte mnih da je nje lice,
 a oči svitlušte dvi zvizde Danice.
 Grlo se prozriše jak bistar caklen sud,
 po kom joj caftiše lir bili odasvud.
 U bijelu košulju pritanku od vela
 krasno t' se na vodu bješe nadnijela.

² O funkciji ta dva nivoa u domaćoj pastoralni pisali su mnogi proučavatelji među kojima valja izdvojiti F. Švelca, N. Kolumbića, Ž. Jeličića, F. Čalu.

³ Većina proučavatelja pronalazi tu autobiografske crte - jedni misle da je riječ o očišćenju u platonskoj ljubavi, drugi da se radi o Džorinoj odluci da ode u svećenike (24, str. 41).

Tuj joj se začudiv, bih kako taj kami,
 ter željno nju žudiv, rekoh joj s grozami:
 'Aj li si sletila s nebesa od sunca?
 aj li s' tuj isplila iz bistra kladunca?
 Ka s' godi ti vila, kruna s' od lijeposti,
 kojom si stravila sve moje krijeposti.
 Cić toga jur ina gospoja ni meni,
 razmi ti jedina, kej sam rob kupljeni'.
 (2, "Radmio i Ljubmir", str. 62-63).

Sasinov pastir u "Flori" prvi kobni susret opisuje ovako:

Kad ja tu kon vrila, to t' rajska njeka vil
 skutca bješe uzvila srid noge jak snig bil',
 jedzerom ter gazi k studencu na pospih,
 a rusim nje vlasi bludi se vjetric tih;
 gazeć se nadzira nad vodu, a ljuvena
 desnicom utira dva lica rumena.
 Trudahna jak da je kazaše istinom
 hrlu zvjer tjeraje visokom planinom,
 a skutca, luk i stril, lijevom da ne skvasi,
 držaše lijepa vil, čijem k vrelu dogazi.
 Dogazi kon vrela nje ures izbrani,
 nu misli, ka strijela srdašce me rani
 kad pozrih nje ures i rajske nje lice,
 od koga ures jes dvije zvijezde danice.
 A ona se ne stavlja od mene gdi tuj bih,
 neg' rukom raspravlja pram kosi svojih zlatih
 koje joj vjetric tih zanosi niz lica,
 ljuveno na kojih cavti taj ružica.
 ("Flora", 511-529, str. 137)⁴

Prvi dio slike pastirova susreta s vilom iz Džorine ekloge Sasina je potaknuo da sličnu viziju prenese u kazivanje svog pastira, a drugi dio Džorinih stihova - onaj koji govori o dojmju što ga na pastira ostavlja pogled na vilu i njegov nagonski pokret izazvan željom da ju uhvati u zagrljaj - Sasin je iskoristio za iskaz drugog pastira (Radoja) koji povjerava prijatelju kako je susreo svoju "gospoju":

Radoje:
 Kad svrnuh me oči put od nje, u taj čas
 mnijah, drugo s istoči sunašce da prosja.
 Prislavna nje lica bjehu i nje kosi
 svjetlje neg' danica svijetli zrak kad nosi,

⁴ Citati iz Sasinovih tekstova preuzeti su iz "Djela Antuna Sasina", *Stari pisci hrvatski*, knjiga XVI, priredio P. B u d m a n i (zajedno s djelima Petra Zoranića i Savka Gučetića Bendeviševića), Zagreb 1888.

prid suncem kad sine prolitja dzora van
 s najviše planine vodeći bijeli dan;
 takoga uresa bješe taj lijepa vil',
 da sunce s nebesa ljepšu vil nije vidil.
 Rekoh joj: 'Gospoje, nisam čuo ni vidil,
 razmi lice tvoje i drag tvoj obraz bil".
 ("Flora", 783-800, str. 144).

Četrdesetak stihova jednog pastoralnog stilskog toposa - kobnog susreta s vilom u Džorinu "Radmilu i Ljubmiru" motivirali su Sasina da iskaz jednog pastira prelomi u dva dijela i da opiše dva slična susreta, kako smo vidjeli. Susret Miljasa sa svojom vilom podudara se s prvim dijelom Džorina opisa: jednostavnu, mirnu sliku spokojne vile koja se odmara u bijeloj haljini pri studencu ogledajući u vodi svoje lijepo lice, Sasin kao da za trenutak vremenski vraća unazad tako da pred sobom imamo vilu umornu od lova i od truda zarumenjenu kako prilazi k vrelu namjeravajući kročiti u vodu da se rashladi. Džorinu smirenu i platonski čistu sliku Sasin je dinamizirao i dodao joj tjelesni prizvuk jer njegova vila "skutca bješe uzvila srid noge jak snig bil". Džorina vila svoje vlasi "rukom rastresa niz bil vrat do pasa", a Sasinova "rusim nje vlasi bludi se vjetric tih"; isto tako njegova vila "desnicom utira dva lica rumena". Potom varira motiv djevojačkih skuta jer ponovno ističe sličnu sliku: "a skutca, luk i stril, lijevom da ne skvasi,/ držaše lijepa vil, čijem k vrelu dogazi." Na sličan način Sasin varira i motiv njene kose: "...rukom raspravlja pram kosi svojih zlatih, koje joj vjetric tih zanosi niz lica".

Na temelju usporedbe dva navedena opisa primjećujemo da su napravljeni prema dvama različitim poetskim kanonima. Opis Džorine vile mirnoćom i simetričnošću kompozicije asocira na renesansnu sliku, jer brižljivim slijedom niže detalje. Slika je komponirana tako da su početnim stihovima označene samo konture - dat nam je samo okvirni pogled na cjelinu: "...vidih pri studencu / gdi vila počiva pod vrhom u vencu / kraj bistra jezera, sladega od meda, / smirno t' se nazira i gizde razgleda.//" Nakon kratke snimke postojećeg stanja slijedi sažet opis pojedinih detalja cjelokupne viline figure, i to postupno prirodnim redosljedom: kosa, lice, oči, vrat i na koncu odjeća: "Kakva je uresa i rusijeh još vlasa, / ke rukom rastresa niz bil vrat do pasa! / Tuj sunce gorušte mnih da je nje lice, a oči svitlušte dvi zvizde Danice. / Grlo se prozriše jak bistar caklen sud, / po kom joj caftiše lir bili odasvud. / U bijelu košulju pritanku od vela / krasno t' se nad vodu bješe nadnijela.//"

Kod obojice pjesnika isti je toposni inventar - jezero u kojem se vila nadgleda, gdje se došla odmoriti i osvježiti, zatim odjeća, kosa, oči, lice i vrat.

Međutim, Sasin je opis vile koncipirao ponešto drugačije: osim što ga dinamizira slikajući vilu u pokretu, on, zanemarujući simetričnost i gradaciju, uvodi artifičijelno poigravanje detaljima ističući u prvi plan samo jedan vilin pokret koji će varirati. Taj detalj pjesnik varira naizmjenice s drugim: poigravanje s kosom - najprije se poigrava vjetar, a potom, nekoliko stihova dalje, poigrava se sama vila.

Iz dva navedena opisa dvojice autora očito je da se kod Sasin, koji piše nakon perioda zrele renesanse, u stilskoj obradi iste motivike dešava pomak koji se približava sečentističkom stilu. Džorinim prizorom zrcali se mir, jedinstvo i sklad, dok navedeni Sasinov prizor u prvi plan izbacuje naoko nevažne detalje otrgnute iz renesansnog sklada, ne vodeći više računa o jedinstvu. U citiranim se dijelovima potvrđuje i različit odnos prema prostornim vrijednostima: štedljivost prostora i rasipništvo prostorom. To se očituje već na prvi pogled samim brojem stihova: Džore je za "crtanje" jedne slike upotrijebio svega dvanaest dvanaesteraca, dok ih Sasin upotrebljava dvadeset i četiri. Džore je u svega dva stiha opisao vilinu kosu, a Sasin taj motiv varira u pet stihova.

Čitav opis - Radojevo kazivanje prijatelju kako je ugledao vilu - može se podijeliti u tri gotovo podjednaka dijela: prvi je dio opis gospojine ljepote, sadržan u dvanaest stihova, drugi dio, izjavljivanje ljubavi gospoји i glorificiranje njene ljepote, ima četrnaest stihova. Nakon vilina odbijanja i bijega pastir ostaje u očajnom stanju: "tujem ćutim boljezan za ku me upraša, / er mi se ljubezan svaki čas umnaža. / I svudi kudi grem, meni se prizira / nje pozor ki mrem u željah bez mira.//". Treći dio koji opisuje žalost pastira nakon takvog razvoja događaja, u kojem on ističe svoju tugu i odlučnost da je traži, ima također četrnaest stihova. Ovo nam je dodatan dokaz o renesansnoj simetričnosti i skladnosti - zakonitostima renesansne poetike koji su u Džorinoj eklogi prisutni u punoj snazi.

Kako smo već kazali, Sasin je Džorine stihove prekrojio, i to tako što je stihove od mjesta koje počinje riječima "Tu joj se začudiv, bih kako taj kami,..." iskoristio kao poticaj za prvi (kobni) susret drugog pastira u "Flori" čiju smo ispovijed u stihovima već naveli. I ovi stihovi nam pokazuju kako se Džorin sklad opet pretvara u razigranu prpošnu sliku kod Sasina: jer vila je u ponešto drugačijoj ulozi - ne djeluje kao nedodirljiva i daleka fantazija - iako se pastiru obraća gotovo istim riječima nakon njegova nekontroliranog istupa, pokušaja da je zagrlji:

Ter kad joj to rekoš, put od teј rajske vil'
hrlo se zatekoš, da bih je uhvatiš.
Ali obraz rumeni i pogled svoj svrnu,
od straha da u meni srušće protmu,

kad reče: 'Dalek stoj, ako neć izgubit,
Radoje, život tvoj, i u si čas mrtav bit.

Ne tegni, er ljubav u meni ne ima moć,
ovo ti dim uprav, ako neć život oć.'
("Flora", 793-800, str. 144).

Sasinova vila ostavlja drugačiji dojam jer se Džorina nakon sličnih riječi izgubila, a njegova nastavlja u pomalo koketnom tonu:

Moš imat od mene slatku rič, zatim pak
cvijet ruže rumene i pogled moj sladak;
moš meni drag biti, pastiru gizdavi,
i sa mnom loviti po ovoj dubravi.
("Flora", 801-804, str. 144).

Oba pastira, i Sasinov i Džorin, nakon takva susreta ostaju u sličnom duševnom stanju, međutim Sasinov pastir ipak dodaje na koncu: "nu ne vim, česa rad toliko strašiv bih, / vele se kajem sad, da je tuj ne zgrabih." Ovim riječima pojačava lagano erotiziran ton pojedinih dijelova Sasinove pastorale, čega su Džorini stihovi lišeni.

Možemo dodati da mnoge razlike u stilskim postupcima Sasina u odnosu na Džoru, unatoč sličnosti koju im daje petrarkistička tradicija, kao i sama ideja o preuzimanju jednog motiva i njegovo raščlanjivanje i nadograđivanje u dvije zasebne cjeline, čini stanovit odklon od renesansne poetike. Što se samog preuzimanja motiva tiče, iz načina obrade preuzetih stihova vidi se da su Sasinu Džorini stihovi poslužili samo kao podloga za vlastite vizije i varijacije u kojima isti motiv biva ocrtan na drugačijim poetskim principima i dobiva, prema tome, individualnu stilsku notu. Dajući im snažan vlastiti biljeg ujedno je vješto izbjegao mogućem epitetu kompilatorstva. Moglo bi se još primijetiti kako je, pored opisanog izravnog utjecaja preko motiva ispovijedi kobnog susreta s vilom, Džore Držić na Sasina mogao djelovati i začetnim, idejnim nacrtom za "Floru" koja, time što obrađuje "nobilu" pastirsku tematiku - minimalizirajući rustikalnu komponentu i glorificirajući aristokratsko dokoličarsko življenje - čini se osobitom u odnosu na našu pastoralnu tradiciju. Ni Džorina ekloga, naime, također ne potencira komične elemente, već se sasvim "ozbiljno" bavi osnovnim ekloškim motivom.

Još jedan topos koji nije mimoišao gotovo nijednu domaću pastoralu - oprastanje zaljubljenog pastira sa svima onima koji su mu dotle nešto značili -

nije mimoišao ni Sasinovu "Filide", gdje se Ljubmir oprašta od svog prijatelja sljedećim riječima:

...cijec togaj tja podi, molim te, brate moj,
 a mene jur odi u pustoj gori ovoj,
 i drago stado me, molim te, porenj
 na puno domome, i još se spomeni,
 kad dođeš na moj stan, tako ti ljubavi;
 babu mi oni dan i strica pozdravi.
 ("Filide", 133-138, str. 109-110)

U domaćoj književnosti začetke ovom toposu nalazimo u Džorinoj eklogi, gdje se njegov pastir oprašta govoreći:

Pozdrav' mi još strica i da mu od mene
 trideset ovčica tim da me spomene
 ""
 Staru mi baburu pohodi na kući
 i tvu joj guburu daj da se savrući...
 (2, "Radmio i Ljubmir", str. 68-69)

Nakon spomenute ekloge Džore Držića pravi početak svjetovne drame u hrvatskoj književnosti označava novootkrivena drama pastoralne tematike "Istorija od Dijane" Mavra Vetranovića. Isti je autor obrađivao pastoralne motive i u dvama pastirskim prizorima (21, str. 88-101), međutim oni nisu tematikom ni stilom utjecali na Sasina.

Postanje "Istorije od Dijane" smješta se u rane početke šesnaestog stoljeća (29, str. 101-116). Iako je strukturom i motivikom drugačija,⁵ Vetranovićeve drama tematski čini sastavni dio hrvatske pastorale - i njeni protagonisti su vile, satiri, Kupido, sve se zbiva u arkadijskom krajoliku, začaranom svijetu fantazije. Kroz cijelu dramu Vetranović ostaje u tom svijetu - nema upletanja svjetovnih elemenata niti svjetovnih lica - sve još ostaje na razini mitološkog.

Vetranović u toj pastoralnoj drami uvodi prizore sukobljavanja i prepirki između vila i Kupida. Taj motiv iskoristit će i Marin Držić u "Plakiru", a nalazimo ga i kod Sasina, ali ponešto modificirana. Vetranovićeve vile Kupida shvaćaju kao stvarnog neprijatelja svom zavjetu čistoće, te ga sami bogovi moraju spašavati od njihova gnjeva, dok kod Sasina nadmetanje vila i Kupida ima sasvim drugačiji ton - to je vesela igra - vile se nestašno poigravaju i šale s Kupidom na račun njegovih ljubavnih strelica, a on im prijeti "snagom" svog tobolca. Iz jednog naputka u drugom činu "Flore" vidimo kako ga vila vodi kao

⁵ S. P. Novak analizom strukture u osnovi drame otkriva mitsku problematiku - moreškantski motiv koji je u našim prostorima poprimio književno ruho dramskih robinja (21, str. 88-101).

dijete: "Ovdje satir upazi vilu, gdje Kupida za ruku vodi". Međutim, bez obzira na različitost povoda kao i na samu situaciju, ima neke sličnosti u prepirkama vila i nestašnog "djeteta" kod Vetranovića i kod Sasina. Vetranovićev Kupido prijeteći vilama da će im se osvetiti za batinanja:

A sada vam mala har, sramotne ostale!
 Ne haju ni jednu stvar što ste me frustale.
 A na vam to, vile, zašto me frustaste,
 Pečaoone sve bile, kučke zlo grivaste.
 A vas ću hiniti odsada po lugu
 od vas činiti sramotu i rugu,
 Jeda se kad plaću, obijesne kobile,
 Sramotu ter vraću ku ste mi činile.
 (28, 1710-1717, str. 181)

Vila mu odgovara rugajući se:

Veće nas ne draži, nu s tijem pod' stanu
 Ter majci ukaži tjelicu frustanu.
 Da t' vidi majčica okolo svijeh strana
 Kako ti je zanjica prutom našarana,
 Sve tvoje pofale kako su jošte pak
 Za ništo ostale i došle na manjak.
 (28, 1718-1723, str. 181)

U Sasinovoj "Flori" Kupido je uvrijeđen zbog toga što vile ne poštuju njegovu moć, već ga ismijavaju i vode sa sobom kao zarobljenika tjerajući ga da im pjeva (II čin, stihovi 311-325), te zbog toga dolazi vilama prijeteći im:

Kamo ovej, gospoje, planinke lijepe vil',
 ne scijene ke moje ognjene ljute stril'?
 Ukažem da im ja, što je njih oholas,
 i što je moć moja, i moja čudna vlas,
 koja vlas dohita i koja gospodi
 deri do kraj svita što sunce obhodi...
 ("Flora", 651-656, str. 140)

Ovdi vile upaze Ljubav, komu vila Flora govori:

Tamo stoj daleče, nemima Ljubavi,
 skrši luk u peče, a strile ostavi,
 er ljepos i gizda, i slavni naš ures
 dohita do zvizda i slovi do nebes.
 Uzaman dni traješ i ----- oko nas
 himbeno što tuj greš vrijedna je naša čas.
 ("Flora", 673-678, str. 141)

Filide vila Ljubavi govori:

Sunčani pogled moj i ma riječ medena
 jača je neg strijel tvoj, Ljubavi ognjena
 Luk i strijel vmi tja, Ljubavi nemila,
 oskuboh sad ti ja pozlatna taj krila,
 i tvoju oholas ja hoću potlačit;
 vrijedna je naša čas i slavna na taj svit.
 ("Flora", 679-684, str. 141)

Ozbiljnost mitološke tematike kod Vetranovića i razigranost u Sasinovoj pastorali imaju sličnosti u svježini jednog prpošnog detalja koji je, s obzirom na "ozbiljniju" mitološku atmosferu Vetranovićeve djela kod njega ponešto prigušen u odnosu na Sasinovu "Floru".

Nakon pojave Džore Držića i Mavra Vetranovića u hrvatskoj književnosti na dubrovačkoj teatarskoj sceni našle su se komedije Nikole Nalješkovića. U njegovim dramskim tekstovima pastoralna je vrsta poprilično zastupljena; od sedam "komedija", kako ih on naziva, četiri su pastoralnog žanra. Taj komediograf prethodio je Marinu Držiću, nekim je elementima i utjecao na njega (24, str. 31-87); stoga bi bilo interesantno pogledati je li njegov rad imao kakvog utjecaja i na dramsko stvaralaštvo Antuna Sasina.

Nalješkovićeve "Komedija prva" obrađuje motiv zaljubljena pastira koji se namjerava ubiti zbog nesretne ljubavi naspram vile i, unatoč pokušajima da ga prijatelji i poznanici odvrate od nakane, on se ipak ubije. Sve se usprkos tomu sretno završi jer dok njegova vila tužno žali za njim, njeno ga društvo čarobnim travama ("ružicom rumenom") uspije oživjeti. Temeljni motiv te ekloge opširnije će razviti Držić u svojoj "Tireni", ali neke sporedne elemente pronalazimo i u Sasinovim pastoralama; npr. u jednoj sceni Nalješkovićeve ekloge jedna vila, provodeći vrijeme u društvu s prijateljicama i njihovim pastirima, žali što i ona nema dragoga. Sjetivši se Radata kojeg je nedavno upoznala, iako je s nepovjerenjem primila njegovu ljubavnu izjavu i odbila ga, sad žali za njim.⁶ I Sasinova "Flora" ima jednu sličnu scenu: nakon trećeg čina pojavljuje se vila Filide tužeći se što dugo nije vidjela pastira Radoja jer joj "s mirom stati jaoh, gorušta ne da ljubav" ("Flora", stihovi 575-595, str. 138). I Sasinova i Nalješkovićeve vila tuguju iz istih razloga, a za obje je karakteristično da svoju

⁶ "Ostavši ostale s svojiemi pastiri u lugu, izlazi sama vila prva, ter govori" (Stihovi 60-76, str. 175-176).

ljubav iznose u tugaljivu monologu prije nego što smo imali priliku vidjeti dugo i uporno udvaranje njihovih pastira i prije "strijeljanja" Kupidovom strelicom. Dakle, radi se o ponešto drugačijem slijedu događaja od uvriježenog pastoralnog klišea.

U "Komediji prvoj" Nalješković uvodi lik starice vračarice koja pokušava pomoći Ljubmiru savjetima i vradžbinama. Jedan od tipiziranih likova eruditne komedije (sličan akter javlja se i u Držičevoj komediji "Tripče de Utolče" u liku Jedupke koja Tripčetu donosi neko korijenje da bi ga izliječila od kile) ovdje je smješten u pastoralu te lascivnošću i komičnošću, unoseći lakrdijsku notu, razara atmosferu arkadijske idile. Ovakvi su elementi nešto novo u hrvatskoj pastorali, jer kod Vetranovića i Džore Držića takvih pojava nije bilo. Sličan lik uvodi i Sasin u "Filidu": u galeriju lica mnogobrojnih vlašića što jure za Ljubmirom pokušavajući mu pomoći na razne načine, autor je uvrstio i babu Jelaču koja juri kod vilenice po lijek za zaljubljenog pastira i koja ga sasvim ozbiljno nutka: "pogrizi korijena ovoga u si čas, neće moć ljuvena vrh tebe imat vlas". Međutim, ovaj je Sasinov lik drugačije oblikovan jer u sebi ujedinjuje osobine zabrinute majke Stojne iz Držičeve "Tirene", kako ćemo kasnije vidjeti, i Nalješkovićeve vilenice. Zajedničko je ovim likovima da su u oba slučaja, kod obojice autora, (pa čak i u trećem slučaju - kod Držića) u funkciji komičnog.

Osvrnemo li se ponovno na djela navedenih autora koja su jače ili slabije djelovala na Sasina, uočiti ćemo jednu zajedničku komponentu koja povezuje Vetranovićevu "Istoriju od Dijane", Džorinu eklogu "Radmio i Ljubmir", Nalješkovićevu "Komediju I" i Sasinovu "Floru". Zajednička crta im je istovjetna točka gledišta unutar samog plana zbivanja. Svijet idealizirane prirode i carstva Amorova u navedenim dramskim tekstovima ima pozitivan predznak - od strane autora, gledatelja i samih sudionika drame, svijet iluzije anticipiran je i vrednovan kao realni svijet. Međutim, Nalješkovićeva prva pastorala anticipira jedan drugi nivo i, primjereno tomu, jedno novo gledište uvođenjem rustikalnog plana (to je prizor u kojem se javlja starica "savjetnica" zaljubljenom Ljubmiru). Prizor koji počiva na komičnom ujedno se javlja kao protuteža arkadijskom planu, ali on još uvijek nije dostatan da bi označio opreku dva dispartna svijeta (što će se dogoditi tek kod Marina Držića), on ostaje osamljenom komičnom scenom, klicom budućeg rustikalnog dramskog sloja. I u ostalim "komedijama" pastoralnog sadržaja Nalješković će ostati na istoj dokoličarsko-arkadijskoj tematskoj razini: "Komedija druga" obrađuje poznati mitološki motiv o tri božice i zlatnoj jabuci; "Komedija treća" oslanja se na motiv već često upotrebljavan u

hrvatskoj dramaturgiji - motiv hrvatskih dramskih robinja (19, str. 185-205). "Komedijska četvrta" je kratak isječak iz pastoralnog života gdje grupa mladića bježeći pred razbojničkom družinom nailazi na vilu koja ih upućuje na izgublenu družbu za kojom su u potrazi.

Kako smo već kazali, uvođenje lica - predstavnika jednog drugog svijeta koji je oprečan "uzmožnom", pastoralnom svijetu, služeći kao protuteža arkadijskom planu zbivanja - u potpunosti će izvršiti Marin Držić u svojim pastoralnim komedijama. Štoviše, taj svijet postat će točka gledišta i mjerilo vrijednosti onog drugog svijeta, a u njihovu međusobnom sukobu stvarat će se komično. Takav dramski odnos imamo i u Sasinovoj "Filidi": na jednoj strani zaljubljenog pastira i objekt njegove žudnje - vilu, a na drugoj seosku rodbinu koja ga uporno nastoji vratiti na ispravan put. U "Flori" je takav odnos zbivanja napušten jer je pastoralna idila jedina scenska realnost. Po svoj prilici, "dvojstvo svjetova" u hrvatskoj pastorali poslije Sasinove "Filide" polako se napušta jer se, spomenimo samo najvažnija pastoralna scenska djela, i Gundulić u svojoj "Dubravci" i Palmotić u "Atalanti" bave uglavnom "nobilim" svijetom koji im je ostavila u naslijeđe pastoralna tradicija takve tematike, iako komičnih elemenata imaju obje pastore.

Literatura

I

1. "Djela Antuna Sasina". *Stari pisci hrvatski*, knjiga 16, priredio P. B u d m a n i (zajedno s djelima Petra Zoranića i Savka Gučetića Bendeviševića), Zagreb 1888.
2. *Zbornik stihova XV i XVI stoljeća*, uredio R. B o g i š i ć, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1968.

II

3. N. B a t u š i ć, "Pretpostavke za kazališni život u Dubrovniku nakon Držića", u: *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb 1978, str. 74-76.
4. R. B o g i š i ć, "Antun Sasin", *Zbornik stihova XV i XVI stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1968, str. 285-287.
5. R. B o g i š i ć, "Prvo poglavlje hrvatske pastore", *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 11, 1969, str. 5-23.
6. R. B o g i š i ć, *Hrvatska pastorela*, Zagreb 1989, str. 78-81.

7. P. B u d m a n i, "A. Sasin", *Stari pisci hrvatski*, XVI, Zagreb 1988, Predgovor, XV-XVII.
8. F. Č a l e, *Marin Držić, Djela*, Liber, Zagreb 1979.
9. S. D ' A m i c o, "Od renesanse do romantizma", u: *Povijest dramskog teatra*, preveo F. Č a l e, Matica hrvatska, str. 115-255.
10. M. F r a n i č e v i ć, "Ritmička osnova u stihu hrvatskih pjesnika XV i XVI st.", *Rad JAZU*, knjiga 333, 1963, str. 5-30.
11. M. F r a n i č e v i ć, "Izbornost i epigonstvo Antuna Sasina", *Forum*, X, 1971, br. 1-2, str. 328-343.
12. M. F r a n i č e v i ć, "O stihu hrvatske književnosti XVII st.", *Rad JAZU*, knjiga 362, 1972, str. 5-76.
13. M. F r a n i č e v i ć, "Renesansa", "Dubrovnik u drugoj polovici XVI i na početku XVII st.", u: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga III, Liber, Zagreb 1974, str. 135-136.
14. V. J a g i ć - Đ. D a n i č i ć, *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, *Stari pisci hrvatski*, V, JAZU, Zagreb 1873.
15. Ž. J e l i č i ć, *Marin Držić Vidra*, Zagreb 1961.
16. N. K o l u m b i ć, "Razdoblje hrvatskog književnog manirizma", *Forum*, XV, 1976, 12, str. 1018-1053.
17. N. K o l u m b i ć, "Antun Bratosaljić - Sasin (oko 1524-poslije 1595)", u: *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, MH, Zagreb 1980, str. 263-266.
18. M. K o m b o l, "Epigoni", u: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1961, str. 193-196.
19. S. P. N o v a k, "Hrvatske dramske robinje", *Dani hvarskog kazališta*, III, Split 1976, str. 185-205.
20. S. P. N o v a k, "Dramska bukolika", u: *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Čakavski sabor, Split 1977, str. 48-66.
21. S. P. N o v a k, "Otkriće Vetranovićeve 'Istorije od Dijane' u Milanu i Perastu", *Forum*, 1982, XXI, 1-3, str. 88-101.
22. J. R a p a c k a, "Radmio i Ljubmir Džore Držića u kontekstu pastoralne poezije druge pole 15. stoljeća", *Umjetnost riječi*, XXVII, 1983, 1-2, str. 27-46.
23. P. S k o k, "Imena pastira u dubrovačkoj pastorali", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, II/1922, Beograd, str. 139-144.
24. F. Š v e l e c, *Komički teatar Marina Držića*, Zagreb 1968.

25. F. Š v e l e c, "Hrvatska renesansna drama", *Dani hvarskog kazališta III*, Split 1976, str. 5-22.
26. F. Š v e l e c, "O nasljeđu antike u hrvatskoj renesansnoj komediji", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, XVII, 1977-1978, br. 17, str. 27-43.
27. T. T a s s o, *Aminta, favola boschereccia*, Milano 1930.
28. M. V e t r a n o v i ć, "Istorija od Dijane", *Forum*, 1982, XXI, 1-3, str. 133-188.
29. J. V o n č i n a, "Neka pitanja o novopronadenoj 'Istoriji od Dijane'", *Forum*, 1982, XXI, 1-3, str. 101-116.

Divna Mrdeža Antonina: DRAMA TEXTS BY ANTUN SASIN

S u m m a r y

An analysis of three plays by Antun Sasin - "Malahne komedije od pira" (Little Comedies of the Wedding Feast), "Filida" and "Flora" - show that these texts were written in the literary tradition of his predecessors who had tried their hand at the pastoral genre. This paper is the first part of a more comprehensive study of Sasin's relation to the traditional drama. His predecessors were Džore Držić, M. Vetranović and N. Nalješković, Marin Držić. The relations of Sasin to Marin Držić are subject of a separate study. Sasin composes his units on the basis of a lexical inventory similar to the Petrarcan poets, but follows somewhat different rules in spite of the superficial similarities that the Petrarcan tradition gives them. Sasin takes over fragments of certain motifs and procedures: he has a selective attitude towards literary tradition, and develops his own imaginary world on the basis of the literary impulses he took over. The establishment of such relations to the literary tradition is not only Sasin's individual stylistic feature, but it is rather the mark of the times, when authors nourished a pronouncedly explicit and affirmative relation to the tradition.